

- ARASA, Jordi.; FORCADELL, Toni.; MICHAVILA, Ivon: (2000)“Els litigis per l’ús de l’aigua. El sistema hidràulic del riu de la Sénia a l’època moderna”, *El molins hidràulics valencians, Tecnologia, història i context social, 1996. Estudis Universitaris, 81 Institució Alfons el Magnànim, Diputació de València.*

ELS LITIGIS PER L’ÚS DE L’AIGUA. EL SISTEMA HIDRÀULIC DEL RIU DE LA SÈNIA A L’ÈPOCA MODERNA

Jordi Arasa Centelles
Toni Forcadell Vericat
Ivon Michavila Sanz

El sistema hidràulic. Característiques generals

L’escàs cabal del règim fluvial del riu de la Sénia, 1 m³/s de mitjà, fou regulat a inicis del segle XIV, concretament per la sentència arbitral de 1332, mitjançant un repartiment, pensem que de forma equitativa, de l’ús de l’aigua. La distribució de l’aigua s’efectuava per mitjà d’un sistema o xarxa hidràulica tancada composta per diverses unitats hídriques interrelacionades des de la seva capçalera fins a la mar on tenien cabuda indistintament, segons el tram afectat, els tres principals recursos econòmics de la zona durant aquest temps: la agrària, la ramadera i la industrial molinera i/o drapera.

Políticament, la captació d’aigua fou dividida entre els tres poders predominats (per una ampliació vers el tema, veure el treball d’E. Guinot en aquest mateix volum), Benifassà a la capçalera i l’orde de Montesa, per part valenciana, i l’orde de l’Hospital, per part catalana, la resta del curs fluvial, amb la peculiaritat que no es podia captar aigua al mateix moment. Es a dir, que les unitats hídriques de la xarxa tan sols podien captar aigua, segons la sentència, en el seu tram corresponen dividit en termes municipals; hi havia el tram que pertanyia al territori de Montesa i el tram de l’orde de l’Hospital i així s’intercanviaven de forma lineal fins al final del riu sense desdeny o menyspreu dels usuaris. Tan sols en el tram mitjà superior que correspon als termes municipals de la Sénia (part esquerra) i de Rossell (part dreta) la captació s’efectuava indistintament amb un mateixa peixera anomenada, particularment, “partidor”, creiem que degut a la major capacitat del cabal del riu en aquest part del riu. En els trams següents la captació era de manera lineal i quasi consecutiva.

Analitzant sobre el terreny, podem observar que el sistema estava format per dos tipus de models d’unitats hídriques. De fet, són dues variants d’un mateix model format pels següents elements, peixera, sèquia, bassa, cup, molí i finalment el riu. La primera variant, característica de la meitat superior del riu, estava composta per aquests elements. El següent, característic de la meitat inferior, composta igualment pels mateixos elements però amb dues diferències. La primera, que la sèquia era molt més llarga, recollint, si les circumstàncies eren favorables, la totalitat del cabal que podia portar el riu, conformant, al llarg del temps un subsistema integrat dins de la xarxa. I la segona, que la distància entre el carcavà d’un molí i la peixera del següent era mínima. Aquestes diferències entre les dues variants ve donada per les grans filtracions que té el riu a partir del seu tram mitjà, amb la subsegüent pèrdua del poc cabal d’aigua que ja

per sí mateix porta. Però, indirectament, es podia amagar una intenció política de control del l'ús de l'aigua. De fet, són els termes d'Ulldecona i el d'Alcanar, controlats per l'orde de l'Hospital, els únics que, gaudint del privilegi de captar la totalitat del cabal que podia discorre pel seu terme, construeixen una sèquia per a regadiu. Sempre amb l'obligatorietat de no tancar el sistema. És a dir, els veïns d'Ulldecona han de donar aigua als molins situats al terme de Vinaròs¹ i els d'Alcanar prenen tan sols la meitat², ja que l'altra ha de continuar una altra vegada als molins següents de Vinaròs. Aquest fet permetia que al tram controlat pels hospitalers era quasi impossible captar aigua per als possibles enginys que podrien ser edificats posteriorment a la banda de Montesa.

Els sistema permetia, com hem dit, utilitzar una part del seu cabal tant per a ús ramader com agrari³. Així, a la sentència, ens trobem zones marcades exclusivament per a regadiu: petits terrenys a la part alta del riu i en poder de Benifassà; zona baixa de la Sénia, abans de molí la Vella; zona del molí Hospital; terrenys ubicats abans del molí Castell⁴; la Foia d'Ulldecona i, finalment, Alcanar. Els propietaris de ramats podien abeurar el bestiar a les peixeres i concretament per a aquest ús es va fer una peixera abans del molí Erbolí⁵, zona anomenada del Pas (actual Sant Joan del Pas), ja que l'aigua del riu era transportada durant aquest tram per la sèquia d'Ulldecona. Tots aquests fets permeten afirmar que el sistema hidràulic del riu de la Sénia tenia com a objectiu principal l'aprofitament exhaustiu i rigorós del seu cabal.

El sistema hidràulic, per les seves característiques, tenia la peculiaritat que la construcció d'un nou casal moliner no afectava directament a la potencialitat del cabal, concretament no creava cap problema si es situava al damunt de les anomenades sèquies mares. Els diferents molins que s'anaven afegint a les sèquies mares de la Sénia, d'Ulldecona i d'Alcanar formaven, per la seua estructura, petites unitats hídriques, ja

---

¹ *"La Orden del Hospital y los hombres de Ulldecona son obligados perpetuamente a dar de la acequia de regadio ulldeconense la suficiente agua al molino o molinos hoy propiedad de Bernado de Ossona, apodados de Doña Forcadella, etc."* (BAYERRI, Enrique 1951: pp:16 fols. 9v.14v.). El molí de Doña Forcadella és l'actual molí de l'Olivar, situat al terme d'Ulldecona, però l'aigua del seu carcavà anava a parar directament a la peixera del molí Noguera, ja localitzat al terme de Vinaròs.

² *"Toda el agua del rio del carcavó del molino de la Torta [molí Noguera] abajo pueda tomar el molino o molinos que don Pedro Galí posee dentro del término de Ulldecona, para molar tan solamente. Y los hombres de Alcanar puedan tomar hasta el mar la mitad de toda el agua para regar y abrevar sus ganados tan solamente."* BAYERRI, Enrique (1951: pp:16 fols. 9v.14v.).

³ *"Toda el agua que circula y circulará por el río de Ulldecona sea partida por la mitad entre la Orden de Montesa, desde la pesquera de los molinos que por esta Orden tiene Marco de Pontons, y la del Hospital, así para riegos como para abrevar ganados y mover molinos harineros y traperos, etc."* BAYERRI, Enrique (1951: pp:16 fols. 9v.14v.).

⁴ *"Desde la dicha pesquera [molí hospital] hasta el cacau o cárcavo, del molino del señor Castell, que tiene por la Orden de Montesa, puedan utilizar el agua sobrante los huertos por allí yacentes, pero devolviendo al río, y al nombrado cárcavo del mencionado molino del señor Castell, toda el agua no utilizada."* BAYERRI, Enrique (1951 pp:16 fols. 9v.14v.).

⁵ *"El molino llamado del señor Erbolí tenga que tomar agua del río con pesquera, y allí haya abrevador para los rebaños trashumantes, sin impuesto alguno."* BAYERRI, Enrique (1951:16 fols. 9v.14v.). A l'època moderna aquest molí agafaria l'aigua seguint la xarxa de la sèquia d'Ulldecona. No hem trobat cap resta d'una peixera en aquest lloc, o no es va arribar a construir o ha desaparegut.

que la sèquia mare era desviada uns metres abans d'arribar al cup i després es tornaven a ajuntar les aigües uns metres més avall del casal. Aquest sistema permetia subministrar aigua per a moldre sense perjudici dels altres usuaris⁶. Diríem, seguint les paraules de M. Rosselló, que “*Els molins no consumeixen aigua, la deixen passar*” (MARTINEZ, 1993:29). Cal pensar que, d'aquesta afirmació, es desprèn que, des de la proclama de la sentència de 1332, fins quasi ben entrat el segle XVII no hem trobat documentació sobre cap plet, litigi o conflicte per l'ús de l'aigua, mentre que, paradoxalment, tenim constància de l'edificació de nous molins. Fet que constata les paraules de L.P Martínez (1993:29) quant, analitzant el sistema de model valencià, diu que “*...la captació d'aigües fluvials possibilita que els molins s'integren al si de la xarxa de regadiu ocupant indiferenciadament posicions de capçalera, mitjanceres o tancadores de sistema...*”. Com podem observar, el sistema hidràulic del riu de la Sénia té aquesta característica des de la seva creació o gènesis a la baixa edat mitjana.

No eren tot flors i violes, hi havia períodes eixuts on el cabal no arribava ni a Ulldecona. Justament hi havia dos molins a la Sénia que es posaven en funcionament els anys de seca, anomenats precisament de Malaño i Malany⁷, fent referència als anys que el riu portava poca aigua. Cal suposar, doncs, algú que altre conflicte pel control i ús de l'aigua durant aquest períodes de sequera. M. Barriendos (1995:57), analitzant “*els indicadors*” mitjançant la documentació de les rogatives *pro pluvia* i de les inundacions diu que durant el segles XVII i XVIII, dins del període neo-boreal⁸, s'observen tres moments de sequera acusada. La primera amb el seu màxim cap el 1620, la segona cap el 1690 i la més intensa cap el 1770⁹. Aquest últim període també es caracteritza per l'increment acusat d'inundacions¹⁰.

Però, l'inici dels grans conflictes per l'ús de l'aigua entre els propis usuaris i també els municipis comença en el moment que aquests tenen la voluntat de construir una peixera

---

⁶ No tenim cap notícia de queixes per part dels regants pel mal ús que podien fer els moliners. Diem això en referència a la nota de L. P. Martínez (1993:31) on explica que els moliners feien parades en el curs de la sèquia (referint-se a les estadístiques obtingudes per T.F. Glick del sequier de Castelló) entorpint les tasques de regadiu. El sistema de desviar el curs de la sèquia salvant i rodejant el casal oferia prou garanties de subministrament per als horts situats aigües amunt i avall.

⁷ “*En algunos años de esterilidad de aguas, los de la Cenia ponian corriente dos molinos de mal any y mal año...*” (GISBERT, M.; CHAVALERA, J.; 1808)

⁸ Període comprés entre 1550 i 1850 i caracteritzat per un intens refredament, una gran variabilitat i una miniglaciació, aquesta última va tenir poques repercussions a les nostres latituds, encara que va ser anotat al Anals de Benifassà “*En el año 1765 fueron muy grandes i furiosos los frios que en todas partes se padecieron aun en tierras y paise cálidos y templados; se heló el Ebro y prosiguieron los frios y yelos hasta el Marzo del año siguiente de 1766: quedó el lema; el año de frios y yelos.*” També va ser una gran gelada la compresa entre l'any 1788 i el març de 1789, on consta que va gelar l'Ebre i molts garrofers de la Plana de la Galera, Traiguera i Canet (GISBERT, M.; CHAVALERA, J.; 1808: 321 i 335).

⁹ Tenim documentats dues notícies referent a aquests períodes de seca al riu de la Sénia. La primera de 1666, “*En este mismo año 1666 se padeció por aquí mucha sequia; molió esta casa al molino de mal any 62 h. de trigo y pagaba seis celemines por cahiz de molerlo...*” (GISBERT, M.; CHAVALERA, J.; 1808: 238). I l'altra, de 1771, on es parla de l'aturada del molí paperer de J. B. Lostau a causa de la sequera. (RIBES IBORRA, V.; 1985).

¹⁰ A l'arxiu de Benifassà (GISBERT, M.; CHAVALERA, J.; 1808: 210) hi ha documentat una gran riuada. “*En este mismo año 1617 llovió muchísimo, el rio salió de sus límites y se llevó el tejado y parte de las paredes del molino llamado del Abad; llenó la dicha casa-molino de arena y piedras y destruyó casi toda la acequia con otros estragos.*”

o una sèquia per a ús exclusivament domèstic o per augmentar l'espai agrari de regadiu¹¹. És a partir d'aquest moment quant, veritablement, el sistema es veu afectat per una ruptura en el seu fràgil equilibri de distribució hidrològica.

Els primers litigis que hem trobat documentats pertanyen a la segona meitat del segle XVII i perduraran fins ben entrat el segle XX; arribant al seu punt àlgid durant la segona meitat del XVIII. Tots els plets tenen un denominador comú, tenen el seu origen en un requeriment judicial o denúncia per la construcció d'una nova sèquia per a regadiu, tant si pertany a una unitat molinera o si vol captar l'aigua d'una peixera. També, la construcció d'un nou molí defora del sistema, es a dir, la creació una nova unitat hídrica amb els seus elements complets era origen de conflictes¹² ja que també trencava l'esmentat equilibri. Encara que, pel que sembla, aquests conflictes eren més una lluita de tipus social i econòmic entre propietaris de casals, que no pas de ruptura del sistema hidràulic, ja que l'aigua estava assegurada al no consumir-se.

L'aparició dels primers litigis en l'ús de les aigües durant el segle VXII

La Sentència Arbitral dictada el 1332 pel bisbe de Tortosa Berenguer de Prats, va posar fi a una època de conflictes entre els Ordes de Montesa i de l'Hospital, aconseguint la regulació de l'ús de les aigües del riu Sénia entre els diferents usuaris. No va ser fins a la segona meitat del segle XVII en què van començar a aparèixer els primers intents de defugir aquesta reglamentació establerta al segle XIV i introduir nous aprofitament de les aigües del riu.

Així doncs, la documentació ens reflecteix que l'any 1660 les autoritats de la vila de la Sénia van voler obrir una nova sèquia baix del molí de la Monserrada (actual molí l'Abella) al·legant que "*...necesitamos de dichas aguas para beber las Personas, y Animales de la villa de Cenia...*"¹³. Aquest fet va tenir la ràpida resposta de la vila d'Ulldecona qui s'hi va oposar frontalment interposant un plet davant la Reial Audiència de Barcelona. La resposta d'aquest estament va ser favorable a les reclamacions dels regidors d'Ulldecona, els quals havien manifestat mitjançant l'aportació de documentació, que amb l'obertura d'aquesta nova sèquia es perjudicaven els seus drets sobre l'ús de les aigües. El conflicte quedava tancat l'any 1662 amb una concòrdia entre ambdues poblacions mitjançant la qual els veïns de la Sénia es comprometien a destruir la sèquia començada.

Aquest litigi sobre les aigües del riu reflectia un intent d'alteració d'aquelles reglamentacions sobre els diferents usos als que es destinaven les aigües, establerts segles endarrera. Es començava a insinuar la voluntat dels diferents usuaris (Alcanar, la

---

¹¹ Sense caure en un determinisme A. Mass (1994: 42) diu "*La tecnología del regadío tiene alguna características especiales. Una de ellas reside en el simple hecho de que el agua (...) fluye; por lo tanto, la condición de dicho recurso es altamente sensible, en cualquier momento y lugar, a los cambios que se produzcan en otros puntos de la cuenca del río, especialmente río arriba. En términos humanos, esto significa que la ubicación de regantes a lo largo de la corriente o un canal determina sus relaciones sociales, en un grado significativo.*"

¹² "... determinó este Sr. Abad constuir un molino harinero que recibiese las aguas del de San Pedro. Comenzó esta fábrica en el día 8 de Julio de 1751 en cuyo año empezó ya a moler y concurrieron muchos, (...). Los de la Cenía hicieron las mas vivas y eficaces diligencias para que no se fabricara, con insultos y desatenciones al Monasterio. Comenzó a moler la vispera de N.P.Y. Bernardo del mismo año 1751." (GISBERT, M. J.; CHAVALERA, J.; 1808: 312).

¹³Arxiu de la Comunitat de Regants d'Ulldecona. Plet entre la Sénia i Ulldecona. 1660.

Sénia, Vinaròs, Traiguera..., d'ampliar els jornals de regadiu que fins llavors tenien assignats.

Durant les dues dècades finals del segle XVII es va promoure un altre conflicte, aquesta vegada entre Ulldecona i Vinaròs, que es va portar a la Reial Audiència de València. La vila de Vinaròs va intentar obrir una nova sèquia per crear més regadiu captant l'aigua des de la sèquia del molí d'en Castell (aquest actualment està situat dintre la vila de Sant Rafael del Riu). Aquest fet hagués comportat una reducció del cabal de les aigües que un cop utilitzades per aquest molí arrebegava la sèquia d'Ulldecona per al ús dels seus habitants. Sembla ser que aquest litigi va anar espaïant-se en el temps, ja que durant les primeres dècades del segle XVIII encara restà obert. El mateix Juan Bautista Loustau, propietari del molí Hospital, ens en parla dient que l'enfrontament va tenir tals magnituds que fins i tot en temps de guerres, els valencians van portar artilleria fins al molí d'en Castell, propi de la vila de Vinaròs, *"a fin de sostener sus prerrogativas con escandalo, y confucion, contra los catalanes"*.¹⁴

El segle XVIII. Un segle de conflictes

Amb el canvi de segle es van anar accentuant els conflictes entre els diferents usuaris de les aigües del riu. Algunes de les causes d'aquests repetits intents d'augmentar els regadius caldria buscar-les en l'increment demogràfic que van aconseguint les diferents poblacions de la zona que produirà que al llarg del segle s'extenguin els conreus de secà i a la vegada els de regadiu. A la vegada, durant aquests anys es produiran alguns canvis econòmics que provocaran transformacions en la vida econòmica dels pobles de la comarca. La vila de la Sénia, per exemple, veurà incrementada l'explotació de la fusta dels Ports per a la construcció de barcos per a la marina, una part important de la qual sortia pel seu terme per a ser embarcada posteriorment a ports com el de Vinaròs. D'altra banda, a la segona meitat del segle sol·licitarà permís per a construir molins paperers al riu, fet que ajudarà a dinamitzar econòmicament la població.

La segona dècada del segle XVIII és l'escenari d'un altre litigi entre les viles d'Alcanar i Ulldecona. Els primers van demanar la construcció d'una nova sèquia que sortís del terme d'Ulldecona a la partida de la Tosca *"al cabo de la de los Escorredors"*¹⁵ i dugués l'aigua a la seua població evitant haver de recollir-la un cop hagués molt el molí de les Canals situat al terme d'Ulldecona. Després del precedent recurs l'Alcalde Major de Tortosa, remetent-se a la Sentència Arbitral del segle XIV, va desestimar la petició.

Passats uns anys, al 1743, la vila d'Alcanar tornaria a fer la petició davant de l'Alcalde Major de Tortosa, en aquest cas Benito de Prima, que sembla ser era nascut a Alcanar i encara tenia moltes possessions. Davant d'aquest fet els procuradors d'Ulldecona recorren a la Reial Audiència de Barcelona que, si bé en un primer moment va autoritzar la construcció de la dita sèquia, després fou recusada.

---

¹⁴A.C.R.U. Plet entre Juan Bautista Loustau i la Sénia. Segona meitat del segle XVIII.

¹⁵A.C.R.U. Plet entre les viles d'Ulldecona i Alcanar. Aquesta sèquia dels Escorredors arrebegava l'aigua restant del sistema de regadiu d'Ulldecona i la tornava al riu dalt del molí Noguera.

D'altra banda, l'any 1720 es va iniciar un conflicte entre els pobles de la Sénia i Ulldecona, al qual després s'hi va sumar Juan Bautista Loustau, arran d'una nova sèquia que van projectar les autoritats de la Sénia. En aquell temps aquesta població disposava d'una sèquia que portava l'aigua als molins de Malany i Malaño; i d'una altra que arregljava l'aigua d'una peixera situada enfront del barranc de la Cobassa i que feia arribar l'aigua fins al molí de la Vila. Els regidors de la Sénia pretenien allargar la primera de les sèquies a través de la partida dels Sants Metges fins al molí de la Vila, ja que es queixaven de les despeses que els suposava el manteniment de les dues sèquies. Per la seua part, les autoritats d'Ulldecona s'oposaven a la construcció de la nova sèquia al·legant que aquesta suposava augmentar en 200 jornals el regadiu existent al terme.

L'any 1748 els veïns de la Sénia varen construir aquesta nova sèquia. Davant d'això el Síndic de la població veïna va interposar varis recursos a la Reial Audiència per tal d'impedir-ho. Un any després, el 1749, la Reial Audiència autoritzava a la Sénia la construcció de la sèquia dels Sants Metges. Aquesta primera provisió dictada favorablement als interessos de la vila de la Sénia fou derogada més tard, donant la raó als recursos presentats pels procuradors de la vila d'Ulldecona.

Les autoritats d'Ulldecona consideraven que aquest desviament d'aigua per aquesta nova sèquia els suposaria un greu perjudici per als seus interessos. Al·legaven que la terra que es volia regar amb aquesta nova sèquia consumia molta més aigua que la seua horta, ja que aquesta última era terra molt bona, mentre les altres són "*tierras esponjosas, Pedregosas y granosas*"¹⁶.

Aquest conflicte va adquirir més repercussió amb l'aparició de la figura de Juan Bautista Loustau, industrial i comerciant de Vinaròs que era propietari del Molí Hospital. Aquesta propietat estava formada per un important complex on hi havia un molí fariner, un de paperer, un batà i un martinet. A més a més, la propietat gaudia de grans camps de cultiu, alguns dels quals de regadiu. La principal activitat econòmica que portava a terme el molí Hospital era la fabricació de paper. Segons ens conta el mateix propietari, "*V. M. en dicho año de 1750 se sirvió destinar a la Real Junta de Comercio y Moneda para protectora de la fabrica de Papel, Batan para paños, Martinete para Cobre, Molinos harineros, y otras maniobras e inventos del exponente...*"¹⁷.

L'entrada en escena d'aquest litigant va trencar amb la dinàmica que es duia a terme fins aquell moment, ja que en aquest cas era un propietari qui lluitava en defensa dels seus interessos mentre que fins llavors, els diferents litigis es produïen majoritàriament entre les diferents poblacions de la comarca. Cal destacar el fet que Juan Bautista Loustau fou un industrial amb un important potencial econòmic que li permeté costejar els molts recursos que va interposar en diferents instàncies judicials durant la segona meitat del segle XVIII.

Enfront de l'obertura de noves sèquies dintre del sistema hídric del riu de la Sénia Loustau, en un primer moment, es queixà davant de la Reial Junta de Comerç "*... y sin vacilar sobre si era, ó no tribunal competente para recobrar las aguas que repentinamente faltaron en dicho Rio...*"¹⁸ aconseguint que condemnessen "*...de*

---

¹⁶A.C.R.U. Plet entre la vila d'Ulldecona i la Sénia. 1751.

¹⁷A.C.R.U. Plet entre Juan Bautista Loustau i la Sénia. Segona meitat segle XVIII

costas y multas...”¹⁹ a la Sénia, Monestir de Benifassà²⁰, Mariana Miralles²¹, propietària del molí d’en Guiot, i a Canet²² pel seu molí “...*del propio nombre...*”²³ en un intent d’aturar la introducció de noves terres de regadiu.

Aquest fet vindria a reforçar allò que avançàvem més amunt sobre una major pressió demogràfica que acompanyada d’un creixement econòmic demanda una expansió de les terres de cultiu i per tant un augment dels regadius de la zona.

La seua lluita personal contra els promotors d’aquestes noves sèquies va arribar a situacions de molta tensió com ho demostra en els seus informes, quan ens diu que a l’any 1768 li tallaren 400 arbres de la seua propietat al molí Hospital “...*frutales en lo mas florido...*”²⁴ en venjança per les providències que va obtenir de la Reial Junta de Comerç. També es queixava que en vàries ocasions li varen entrar dins la seua propietat “... *ganado mayor, y menor con animo deliberado de destrozarla...*”²⁵.

La construcció de noves sèquies, independentment que haguessen estat realitzades en anys que el riu portés un gran cabal hídric, i per tant tots els usuaris poguessen gaudir de la seua quota corresponent d’aigua, suposaven per a Loustau un trencament de l’equilibri que s’havia mantingut durant segles i amenaçaven, en anys d’intensa sequera, els seus propis interessos econòmics.

Durant aquest llarg procés els tribunals van dictar sentències²⁶ afavorint a uns i a altres, que després eren revocades a mesura que s’anaven interposant recursos en instàncies superiors, comportant un allargament dels processos per espais de dècades amb les consegüents repercussions sobre l’equilibri hídric del riu.

El segle XVIII va finalitzar amb d’altres processos com els que van protagonitzar els jurats d’Ulldecona, l’any 1771, amb moliners de Traiguera i Canet als

---

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ El Monestir de Benifassà obrí un parell de sèquies per a transformar en regadiu els terrenys de la vora del molí l’Abat

²¹ El molí d’en Guiot es troba situat a poca distància del molí Hospital riu amunt, pertant l’ampliació del regadiu suposava un perjudici molt directe per als interessos de Loustau.

²² En canvi, el molí Canet es trobava situat aigües avall de la propietat de Loustau, però, igual que en els anteriors l’ampliació de l’àrea de regadiu hagués introduït elements de desequilibri.

²³ A.C.R.U. Plet entre Juan Bautista Loustau i la Sénia. Segona meitat segle XVIII

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem.

²⁶ “...no haver lugar a la pretension de Dn Juan Bautista Loustau sobre que ocurra la Senia a la Real Junta de Comercio a ducidir su derecho, ni á que se traigan á dicha Real Sala de Gobierno aquellos autos; y que Loustau no impida en manera alguna a la Senia el uso de la mitad de las aguas del rio Cenia por la acequia que dicha villa proyectó, y continuo en 1748 para el consumo de sus vecinos, y riego de sus campos...” A.C.R.U. Plet entre Juan Bautista Loustau i la Senia, 1773.

que acusaven de malbaratar l'apreciada aigua del riu enviant-la pels camins públics, evitant que arribés als molins de la conca inferior.

Els conflictes per l'ús de les aigües continuaran produint-se durant tot el segle XIX i arribaran fins a la segona meitat del nostre segle.

Valoració final

La descentralització de la possessió de l'aigua del riu de la Sénia a la baixa edat mitjana va afavorir-ne el seu ús públic i "democràtic" enfront d'una possessió despòtica o senyorial. Caldria veure unes influències del sistema anomenat model valencià de control de l'aigua?. Tant sols la zona pertanyent al territori del Monestir de Benifassà va perdurar sota una estructura de tipus feudal fins a finals de l'època moderna. Aquests tipus de relació de poder obligava a moldre als molins de la seua propietat. Al 1701 *"Los vasallos de nuestros pueblos de la Puebla, Ballestar y Fredes pagaban y daban por molerles un cahiz de trigo cogido en la Tenencia 6 almudes [...] y del que bajaban de Morella o Aragon 4 almudes. Para evitar escrúpulos los gobernantes de estos pueblos suplicaron a este Sr. Abad y comunidad que en lo sucesivo pagaran y se contentase el Monasterio con tomar 4 almudes de trigo por cada cahiz ya fuese cogido en la tenencia ya traído a ella, porque entrando el trigo en dicha nuestra Tenencia ya es obligación de molerle a nuestros molinos como consta en las cartas pobla de población y en varios bandos publicados en pena de 30 [...] sueldos."* *"Los vecinos de Fredes instaron a la Real Audiencia el ser arbitros para moler sus trigos a los molinos que les pareciese; recurrió el Monasterio, manifestó la obligación que tienen de moler sus granos a los molinos del Monasterio como consta por la carta de población y se declaró y mandó que por ningún motivo puedan llevar a moler sus granos a otros molinos que a los de Benifazá, estando corrientes."* (GISBERT, M. J.; CHAVALERA, J. 1808: 253 i 276)

Com es pot constatar a partir de tota la documentació que ha generat els diversos plets, l'origen dels conflictes per la possessió i ús de les aigües és la ruptura de l'equilibri del sistema hidràulic, amb la construcció de noves sèquies, predominantment destinades a regadiu. Aquest fet, motivat per un augment demogràfic i econòmic a la zona, conjuntament amb una notable variabilitat climàtica, sobreexplotava la capacitat dels recursos hídrics del riu, provocant greus enfrontaments, tant entre particulars com entre municipis afectats. Caldria veure-hi, també, un control solapat per part de la vila d'Ulldecona, com a nucli predominant de la zona, vers els altres municipis veïns.

Bibliografia

BARRIENDOS, Marià (1995), “La dinàmica climàtica de Tortosa s. XIV-XIX. *Recerca* 93. AHCTE, Tortosa.

BAYERRI, Enrique (1951) *Llibre de privilegis de la vila de Uldecona*. Tortosa.

FORCADELL, T.; ARASA, J. MICHAVILA, I. (1997), El aprovechamiento de los recursos hídricos del río Sénia (Tarragona). *I Jornadas Nacionales sobre Molinología*. Santiago de Compostela. 1995

GIMÉNEZ, CARLOS (1994), “Agua y poder, Breve historia de las Ideas entorno a la irrigación, democracia y despotismo.” a *Regadíos y estructuras de poder*. Instituto de Cultura Juan Gil-Albert. Alacant.

GISBERT, M. J.; CHAVALERA, J. (1808):Anales del Real Monasterio de Nuestra S^a de Benifazá, còpia de l'original per José Arasa Barberá, Presbítero (1933). manuscrit.

MAASS, A.(1994), “Estructuras de poder i cohesión social en los sistemas de regadio de los Estados Unidos y el Levante Español.” a *Regadíos y estructuras de poder*. Instituto de Cultura Juan Gil-Albert. Alacant.

MARTÍNEZ SANMARTÍN, L. PABLO (1993), “La lluita per l'aigua com a factor de producció. Cap a un model conflictivista d'anàlisi dels sistemes hidràulics valencians” *Afers*, 15. Catarroja.

MICHAVILA, I; ARASA, J.; FORCADELL, T. (1995), “Un estudi de l'activitat econòmica del molí Hospital (Rossell) en època contemporània.” *Boletín del CEM*. Núm. 49 i 50, Benicarló.

RIBES IBORRA, Vicent (1985), “DE Vinaròs a Veracruz” dins I Congrés d'Història del Maestrat. Vinaròs.

SELMA CASTELL, Sergi (1993), Molis i rodes. Entorn d'una discussió desafortunada”. *Afers*, 15. Catarroja.

Peus de foto

Diapositiva 191. Moli Hospital. Complex industrial que a la segona meitat del segle XVIII va pertànyer a J. B. Loustau

Diapositiva 831. Mapa del riu de la Sénia realitzat per al plet que van mantenir la vila de la Sénia i Loustau. Archivo de Simancas

Fotocòpia de mapa. Mapa dels molins del riu de la Sénia durant la segona meitat del segle XVII. Museu Municipal de Vinaròs.